

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО ОБЩА, ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА, РАЗВИТИЙНА И
ЗДРАВНА ПСИХОЛОГИЯ

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.пс.н. Соня Методиева Карабельова

на дисертационен труд на тема:

„ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ НА АПЕТИТА ПРИ ЛИЦА
С ХРАНИТЕЛНА АВЕРСИЯ И ЗАВИСИМОСТ ОТ ХРАНЕНОТО“

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност 3.2.
Психология (Обща психология -Психологическо измерване и оценяване –
Психодиагностика)

Автор на дисертационния труд: Велина Христова

1. АКТУАЛНОСТ И ЗНАЧИМОСТ НА РАЗРАБОТВАНИЯ НАУЧЕН ПРОБЛЕМ

Представената за рецензия дисертация е посветена на темата за хранителното поведение, което в съвременното общество в голяма степен се свързва със здравословния начин на живот. По-конкретно идеята се отнася до взаимовръзката между личностните черти, характеристиките на апетита и зависимостта от храненето. Темата е актуална, тъй като по-широките познания в тази сфера обогатяват разработването на политики и интервенции, които подпомагат разработването на ефективни програми за превенция на проблемите с наднорменото тегло. Проучването на такива конструкти като хранителна аверсия, базисни личностни характеристики и депресивни симптоми повишават значимостта на проблематиката от гледна точка на тяхната важност за физическото и психичното здраве хората.

Докторантката си поставя амбициозната задача да адаптира и стандартизира за българския социокултурен контекст инструментариум за проучване на връзките между характеристиките на личността с хранителната аверсия или зависимост. В тази връзка

В. Христова емпирично верифицира модел за изследване на тези феномени. Решаването на поставените задачи и постигането на поставената цел на дисертационното проучване допринася за повишаване на актуалността и значимостта на изследвания проблем.

2. ОЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ РЕЗУЛТАТИ

Основната цел на дисертационния труд е да се проследи психологическия профил на хора с прояви на хранителна аверсия или зависимост въз основа на различни психологически състояния и характеристики на апетита.

Основните задачи на изследването се отнасят до изясняване на структурата на изследвания феномен в българската социокултурна среда въз основа на количествено емпирично изследване и психологически експеримент.

Докторантката подхожда с достатъчно научна сериозност към решаването на поставените задачи и избира адекватен подход. От методологическа гледна точка в настоящото изследване е направено обобщение на развитийния модел на хранително поведение, теорията за поведенческата предразположеност по отношение на характеристиките на апетита, хранителната аверсия и зависимост от храненето. Използвани са изследователски методи, които са релевантни на целите и задачите на проучването.

Дисертацията е разработена в рамките на 173 стандартни страници (без приложенията) и съдържа увод, три основни глави, структурирани от гледна точка на теоретичното и емпиричното изследване на проблематиката, заключение и библиография. Библиографията включва общо ... заглавия, от които 7 на български език, а останалите са на английски език, релевантни за изследваната проблематика. Повечето от литературните източници са от последните 10-15 години, което допълнително допринася за високата оценка. В дисертационния труд са представени 98 таблици и 8 фигури.

Теоретичният обзор в дисертацията очертава основните научни постижения в областта на проучваната проблематика. Той е фокусиран върху основните конструкти и тяхната взаимовръзка. Разгледани и анализирани са множество теоретични и емпирични изследвания, като докторантката се стреми да представи идеите на изследователите в тяхната историческа последователност, но откроява съвременните постижения в тази област. В първия параграф на теоретичната част е представен моделът за формиране на

хранителното поведение от гледна точка на развитието, като подробно са представени подходите за излагане на стимули, социалното и асоциативното учене. Във втори параграф подробно са описани характеристиките на апетита в перспективата на теорията за поведенческата предразположеност, както и взаимовръзките с личностните характеристики по модела на „Големите пет“, локуса на контрола и индекса на телесна маса. Третият параграф обръща специално внимание на същността и видовете хранителна аверсия, методите за измерването ѝ, взаимовръзките с личностни конструкти, депресия и обесисвно-компулсивно разстройство. В последния параграф на тази част се дискутират проблемите за хранителната зависимост в тяхната свързаност с личностните черти, депресията и обесисвно-компулсивното разстройство. Във всеки параграф на теоретичната част на дисертационния труд е обърнато внимание на методите за измерване на разглежданите феномени.

Литературният обзор е изчерпателен, логично структуриран и показва добро познаване на проблемите, свързани с темата. Представените в теоретичния обзор подходи и модели показват, че докторантката познава литературата по темата, както и основните обсъждани в нея проблеми. Заключението обосновава необходимостта от провеждане на проучването, което е основа на обсъждания дисертационен труд на Велина Христова.

Емпиричната част в дисертационния труд е представена в две глави. В началото на всяка от тях докторантката теоретично обосновава модела на проучването, който си поставя за цел да верифицира.

За целта на количественото емпирично проучване са използвани следните инструменти:

1. Въпросник върху хранителното поведение при възрастни (AEBQ – Adult Eating Behavior Questionnaire) за измерване на характеристики за привличане от и избягване на храна.
2. Скринингов тест за хранително разстройство с избягване/ограничаване на хранителния прием (Nine Item Avoidant/Restrictive Food Intake disorder screen, NIAS) за измерване на хранителната аверсия като разстройство - придирчиво хранене, апетит, страх.
3. Модифицирана версия на йейлски въпросник за хранителната зависимост (Modified Yale Food Addiction Scale Version 2.0, YFAS).

4. Кратка версия на международния въпросник за изследване на личността по модела на „Големите пет“ (Mini-IPIP, International Personality Item Pool) на М. Донелан и колеги (Donnellan et al., 2006).
5. Кратка ревизирана версия на въпросник за измерване на obsесивно-компулсивно разстройство (OCI-R) на Фоа и колеги (Foa et al., 2002), адаптиран за България от П. Калчев (Калчев, 2012).
6. Въпросник за безпокойствата (PSWQ) на Майер и колеги (Meyer et al., 1990), адаптиран за България от П. Калчев (Калчев, 2012).

Допълнително за целите на психологическия експеримент са приложени и следните методи:

1. Стимули за разпознаване на взаимосвързани и независими сигнали.
2. Въпросник за локус на контрола“, адаптиран и валидиран за България от Ангел Величков и колеги (Величков и др., 1987).
3. Кратка версия на въпросника за наличие на симптоми на депресия (Beck Depression Inventory Short Version – BDI-S) (Beck&Beck, 1972).

Методиката на емпиричните проучвания са ясно и последователно описани. Дизайнът, процедура и използваните въпросници и скали са адекватни на целта и задачите на дисертацията.

Количественото емпирично изследване е проведено върху извадка от 321 души в електронна форма, като е използвана безплатната платформа Google формуляри.

Психологическият експеримент е проведен в групи, включващи максимум 10 изследвани лица. Общият брой на участниците е 125 души. Експериментът се състои от две части. Първата част включва наблюдаване 60 стимула, като всеки стимул се състои от двойка графики на взаимосвързани случайни разходки с нулев лаг: 15 от стимулите са с положителна корелация, 15 – с негативна, при 30 корелацията е близка до нула. Втората част на експеримента включва попълване на въпросници.

Поставените в изследванията цели и задачи, както и характерът на предполагаемите зависимости между изследваните конструкти, определят статистическите методи, които са приложени при обработката на данните. Те включват методи от описателната и дедуктивната статистика, използвани за проверка на: психометричните характеристики на използваните въпросници и скали; връзките между

изследваните конструкти; вариацията на изследваните феномени при различните респонденти и техните взаимовръзки.

За проверка на вътрешната консистентност е използван айтем анализ. За проверка на факторната структура на скалите е приложен експлораторен факторен анализ с неортогонална ротация, като са използвани коефициентите на Кайзер-Майер-Олжин (КМО) и Тест на Бартлет. За проверка на моделите а приложени потвърдителни факторни анализи с втора независима извадка. За проверка на диференциращите ефекти на демографските характеристики върху изследваните феномени са използвани т-тест за независими извадки и дисперсионен анализ (ANOVA). За проверка на връзките между изследваните конструктите са приложени корелационни и множествени линейни регресионни анализи. Събраните данни са обработени с помощта на програмата SPSS, версия 23, както и програмата AMOS, версия 21, която е използвана за потвърдителните факторни анализи за проверка на моделите.

Получените резултати сочат много добри психометрични показатели за използваните в проучването въпросници и скали, като това с особена сила важи за тези, които за първи път се прилагат в български социокултурен контекст. Това е основание те да се прилагат и в бъдеще в подобни изследвания.

Ще посоча само някои от данните от проведеното емпирично изследване, които смятам, че отличават разработката. Установени са значими връзки между характеристиките на апетита и личностните характеристики, но както докторантката посочва те не са недостатъчни за обясняване на вариациите в характеристиките на апетита. Аналогично това е посочено и за obsесивно-компулсивното поведение и безпокойство, които се проявяват като слаби предиктори за характеристиките на апетита. Регистрира се, че придирчивостта като характеристика на апетита, заедно с усещането за ситост са положителни предиктори на хранителната аверсия, удоволствието от храненето и отзивчивостта, като моделът има 20% обяснителна стойност. Въпреки тези резултати е направен извод, че въпреки общите взаимовръзки действително придирчивостта не води задължително до развитието на крайност в храненето. При проучването на хранителната зависимост закономерно са констатирани значими различия по пол и по-високи стойности при жените.

По отношение на резултати от проведения психологически експеримент може да се отграничи следното. Установява се, че при хранителната аверсия е налице нереалистична преценка от гледна точка на селективно изкривяване за стимули, свързани с храната и тялото. Потвърждава се положителната връзка на хранителната

зависимост с външния локус на контрола. Регистрира се силна прогностична стойност на модела за връзките на характеристиките на апетита и хранителната аверсия. Потвърдена е положителната връзка между депресията и хранителната зависимост. В обобщение са представени психологически профили на хора с хранителна аверсия и зависимост от храненето.

Получените резултати са описани и анализирани коректно. Те са представени в табличен и графичен вид, като по този начин дават възможност за ясно отграничаване на значимите взаимовръзки между изследваните феномени. Експертната на В. Христова по темата проличава в структурирането на докладваните резултати, в дискусиата, където е направен анализ на резултатите от собствените емпирични проучвания, през призмата на постиженията на други водещи автори в сферата.

Положителната оценка на получените резултати може да бъде разпозната чрез следните анализи и обобщения на проведеното изследване:

- a. Избрани са подходящи въпросници и скали, чиито психометрични характеристики удовлетворяват стандартите на изследването. Някои от методиките са прилагат за първи път в български социокултурен контекст.
- b. Емпиричният подход осигурява данни за отличителните дименсии на хранителната аверсия и зависимостта от храненето.
- c. Проучването предоставя възможност да се разкрият причинно-следствени връзки и зависимости и с висока достоверност да се проверят хипотезите за връзката на изследваните конструкции.
- d. Смятам, че обобщенията и сравнителните анализи с данни от други проучвания са адекватни и имат конкретна практическа приложимост. Те могат да послужат при разработването на политики и интервенции, които да подпомагат създаването на програми за превенция от наднормено тегло и подобряване на здравословното хранене.

Основен принос на дисертационния труд е задълбоченият критичен и сравнителен анализ на получените данни с подобни проучвания. Направените изводи са релевантни на задачите и обективно отразяват резултатите от изследването. Те показват компетентността на Велина Христова да анализира и интерпретира резултати от емпирични изследвания и да прави заключения за практиката. Всичко това е индикатор за задълбочен изследователски интерес към разглежданата проблематика.

Авторефератът е съобразен с изискванията, като адекватно представя дисертационния труд. Допълнително в него следва ясно да се формулират приносите,

които да се подкрепят с аргументи, отразяващи обективно постиженията на дисертационното изследване. Препоръчвам приносите да бъдат свързани с практическата приложимост на дисертацията.

Велина Христова представя пет самостоятелни публикации по темата на дисертацията – три на български и две на английски език.

Имам технически бележки, които не омаловажават труда на докторантката. Те се отнасят от изписването на изписването на заглавията на фигурите, текста в някои таблици, в които не са посочени твърденията от използваните въпросници, а тяхното кодиране. Също така повечето таблици могат да бъдат изнесени като приложения.

Смятам, че заключението може да бъде обогатено и разширено, като отрази приносните моменти на дисертационния труд.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Велина Христова представлява цялостно и задълбочено изследване на актуална научна тематика, като получените резултати могат да намерят приложение в социалната практика. Дисертацията и свързаните с нея публикации отговарят на изискванията и наукометричните критерии на Закона за развитие на академичния състав в Република България за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Като имам предвид актуалността на темата на дисертационния труд, задълбоченият теоретичен анализ на изследователските данни и успешно проведеното изследване, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на членовете на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на **Велина Христова** по професионално направление **3.2. Психология** (Обща психология - Психологическо измерване и оценяване – Психодиагностика).

30.09. 2020 г.
гр. София

Рецензент:
(проф. д.пс.н.С. Карабелъова)